

El món a l'abast: una experiència d'ensenyament i d'aprenentatge de les ciències socials a l'educació infantil

Imma Sánchez i Boira
Universitat de Lleida

Introducció: context i presentació de la proposta

En aquest article volem presentar una experiència didàctica que s'ha dut a terme al Grau d'Educació Infantil de la Universitat de Lleida al llarg del primer quadrimestre del curs 2018-2019, amb alumnes de primer curs, en el marc de l'assignatura Aprenentatge de les Ciències Socials.

A l'inici de curs, davant d'un alumnat heterogeni, admetent la importància dels objectes a l'educació infantil, se'ls va proposar la realització d'un *globus terraqüi* o *bola del món*. Els alumnes iniciaven així un aprenentatge basat en problemes (APB), amb el repte de transformar aquest objecte en una eina d'aprenentatge.

Tres conceptes organitzen el marc teòric d'aquesta proposta: observar, aprendre i viure. Els alumnes investiguen la disciplina de les ciències socials, els seus continguts i la seva didàctica amb la finalitat d'observar i interpretar el món.

En les primeres sessions a l'aula s'obre un espai de discussió i d'intercanvi, amb les preguntes: Com és el nostre món? Quina imatge en tenim? Com es percep? Com el visualitzem? Què passa al meu entorn?

S'inicia una experiència d'aprenentatge de l'assignatura en què conviuen **tres processos**:

1. El que deriva de les necessitats dels alumnes i del seu aprenentatge de les ciències socials.
2. El que té com a objectiu respondre a les necessitats de l'aula i als continguts del currículum d'educació infantil.

3. I el vinculat a la construcció del globus terraqüi, que té com a finalitat facilitar el diàleg amb aquest objecte i explorar la seva utilització a l'aula.

Tots afavoreixen un aprenentatge de tipus convergent, en què els continguts teòrics de les ciències socials conviuen amb diferents realitats. D'una banda, fer una aproximació a algunes de les qüestions fonamentals sobre les característiques, el concepte i els àmbits del coneixement social –marc conceptual de l'assignatura– i explorar les possibilitats sobre el seu aprenentatge i ensenyament. Però, és la construcció de la bola del món –marc experimental– el que permet als alumnes investigar i debatre sobre les metodologies, recursos i estratègies per treballar les ciències socials a l'etapa infantil i avaluar el seu aprenentatge.

1. Observar: una mirada crítica

L'Escola Moderna, fundada per Francesc Ferrer i Guàrdia cap al 1900, va mostrar interès per la geografia, entesa com una disciplina que ajudava els alumnes a aprendre a observar. Amb aquest aprenentatge “els alumnes preparats per l'observació havien de començar a servir-se'n per posar en pràctica les seves facultats d'esperit crític i de judici” (Oliveras, 1992, 63). Des d'aquesta òptica, entenem que és possible una simbiosi entre la geografia i les ciències socials, i proposem a l'alumne universitari que observi el món i el seu l'entorn proper, per reflexionar sobre la seva percepció de la realitat, desenvolupar un pensament social crític i prendre consciència de la realitat per poder actuar socialment, seguint el model didàctic crític de l'ensenyament de les ciències socials (Canals, 2018, 68).

En la fase inicial d'aquest projecte, els alumnes, organitzats en grups de treball i guiats pel professor, treballen en la realització d'uns plafons i murals, amb l'objectiu de donar visibilitat a aquest espai d'observació. Després d'un exercici de recerca d'informació i de recopilació de dades (informació objectiva), de reflexió i de debat, cada un dels grups recull la seva experiència en una proposta, en forma de mapa conceptual i mental, amb l'objectiu d'expressar, amb elements visuals –que són transcripcions també de sensacions afectives com trobem en el món dels infants (Andrey, 1967, 329)– i conceptuals, una forma determinada de construir, relatar i interpretar el món.

A través dels murals i amb la tècnica del collage, són capaços de crear noves cartografies del món des de perspectives heterogènies i crítiques amb la realitat. Els alumnes expliquen el món des de la seva experiència i a través de la seva mirada, projectant no només una visió de com és i dels seus problemes sinó també de com els agradaria que fos, amb una representació allunyada de qualsevol cartografia convencional, com ho han fet els artistes en el món de l'art (Lladó, 2014).

D'altra banda, la realització d'aquest mapa mental permet entendre com l'alumne percep la realitat i permet conèixer la seva vivència del que està passant (Batllori, 1988, 67). Des d'aquesta experiència, els alumnes han treballat els conceptes vinculats a l'epistemologia de les ciències socials, amb imatges i paraules, relacionant contextos i accions, amb l'objectiu final que siguin capaços de repensar la tasca del mestre en la societat actual i en el context educatiu.

En la segona fase, els alumnes reflexionen sobre el tema del treball que vindrà determinat pel seu interès i motivació cap a un tema i pels objectius que es persegueixin. En aquesta etapa, s'exploren els continguts del currículum de l'educació infantil i les seves possibilitats: Com, amb la construcció d'un globus terraquí, es pot iniciar un procés d'aprenentatge per treballar les ciències socials a l'Educació Infantil?

2. Aprendre: el mestre es posa en el lloc del nen

Per consolidar el segon concepte –aprendre– i avançar més enllà del marc teòric i conceptual, els alumnes inicien l'experiència de fer un globus terraquí a l'aula, una activitat manual i creativa amb la finalitat de:

- a) Crear un espai de trobada amb l'objecte. Una experiència pràctica amb la qual els alumnes poden investigar els processos de com construir el globus terraquí, des de la recerca dels materials i recursos necessaris, fins a planificar les necessitats de l'espai, i seleccionar els continguts. Amb aquesta experiència, l'alumne de grau inverteix el seu rol i es posa en el lloc del nen amb la finalitat d'arribar a desenvolupar una visió crítica i reflexiva del propi aprenentatge. Els alumnes, com a futurs docents, fan una revisió dels coneixements previs, reconeixen les seves habilitats, fortaleixen i punts febles i prenen consciència de les necessitats per poder treballar els continguts i decidir què i com volen ensenyar (Quinquer, 2004; Oller, 2011). S'aprofiten els coneixements d'altres matèries de primer curs, com la Psicologia del Desenvolupament, i s'introdueixen les bases metodològiques per treballar la didàctica de l'objecte (Comenius, *Orbis Sensualium Pictum* (1658), Pestalozzi (1746-1827), Marie Pape-Carpentier (1815-1878), M. Montessori (1870-1952), Decroly (1871-1932) i d'altres). Es pretén que l'alumne construeixi el coneixement en la investigació de l'objecte (un globus terraquí) i en el procés de la construcció del globus, relacionant els conceptes treballats en l'assignatura i connectant la informació, per tal que el seu aprenentatge sigui significatiu (Ballester, 2007).
- b) Convertir el globus terraquí en un objecte didàctic per explorar les seves possibilitats a l'aula. Tradicionalment ha estat un objecte per aprendre geografia. Tots tenim la imatge de la seva presència a les aules: una esfera on és representada la superfície de la Terra. El geògraf francès E. Reclus (1830-1905),

preocupat perquè no es fes només una geografia descriptiva i veient-hi unes qualitats educatives, va anar més enllà de fer només una descripció del món, i va donar importància a la interpretació. Es mostrava més partidari de la utilització a les classes del globus terraqüi que dels mapes, que distorsionaven la percepció de la realitat i desnaturalitzen la seva veritable forma (Oliveres, 1992, 63; Alavoine-Muller, 2002-2003, 157). Considerava que amb el globus teníem una visió sintètica i global del planeta i que, amb un cop d'ull, enteníem la terra i la geografia (Alavoine-Muller 2002-2003, 157).

- c) Representar i donar visibilitat al món en què vivim. És important que els alumnes puguin expressar de forma creativa la forma d'entendre i percebre el món en experiències com la que proposem i que també poden justificar la consolidació de projectes d'art. F. Dowd ja parlava de crear un mapa del tresor o de construir una bola del món (1990, 70). Treballar amb elements visuals i estètics fa evident com, des de l'àrea visual i plàstica, podem contribuir a l'aprenentatge de les ciències socials; per tant és imprescindible, cada cop més, un treball interdisciplinari en la formació dels futurs mestres.
- d) Es proposa als alumnes treballar tres continguts clau –habitar, conèixer i explorar el món– que han d'ajudar a percebre una visió global del món des de la proximitat per a identificar realitats d'abast global, i la seva repercussió local o sobre els grups humans (Granados, 2017, 635), amb la finalitat de prendre decisions sobre l'entorn (Perkinson, 1996, 25). Quan atorguen al món una plasticitat, un color, una textura, una mida i uns continguts visuals, tenen a les mans també el món que somien, que qüestionen o que volen protegir.
- e) I, finalment, treballar en la construcció dels conceptes d'integració, diversitat i cultura. I aprofitar els valors de la cultura local i el patrimoni existent per treballar l'educació identitària.

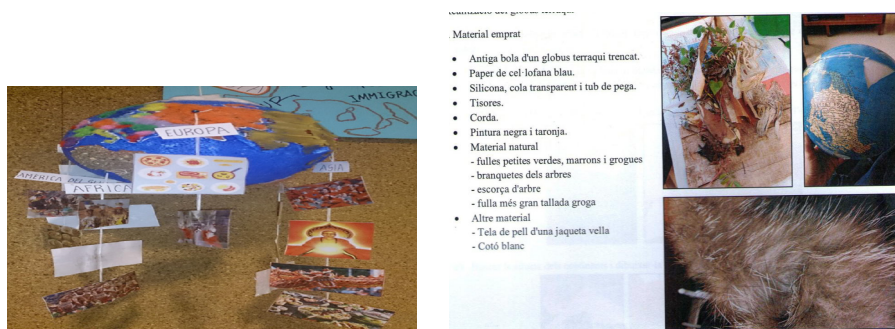

Figura 1. Construcció d'un globus terraqüi. Font: elaboració pròpia.

3. Per què a través de la construcció d'un globus terraquí?

En el procés de construcció del globus terraquí, d'acord amb Hernández i Pagès (2016, 124), els alumnes de grau han de valorar els aspectes següents:

a) Com aprèn el nen. b) L'entorn social del nen, com el percep i el viu. c) La presència del medi social en els continguts curriculars d'educació infantil. d) Quins coneixements han de tenir els mestres per poder ensenyar els continguts de les ciències socials.

La bola del món es concep com l'*imago mundi*, una representació o mapa del món on es fan visibles també les seves realitats. Com es construeix aquesta imatge? A través de quines realitats? Amb quin discurs? Amb quins mitjans?

En el context de l'assignatura, la bola del món i la seva construcció es converteixen en el mitjà per respondre aquests interrogants, i esdevenen una metàfora visual –tenir el món a les nostres mans–, que es pot utilitzar per creure que podem construir un món millor. A més, representar el món és descobrir el món i apropiarse'n (Azemar i De Montpellier, 2006).

En la **tercera fase** els alumnes experimenten com construir el globus terraquí.

En la **fase final**, els grups presenten el globus terraquí construït i les propostes d'acció didàctica –s'ha pensat en infants de 5 anys– a l'entorn d'aquest objecte. El projecte culmina amb la visita a un centre escolar per observar en contextos reals com es treballa la diversitat, la integració i l'acollida a l'aula.

A l'**avaluació final**, es recullen els treballs realitzats al llarg de l'experiència en una carpeta d'aprenentatge. L'exposició oral és acompanyada d'un pòster científic i es presenta el globus terraquí amb el material elaborat i les reflexions de l'experiència a l'escola.

4. Com transcendeix en el fet educatiu?

4.1. Globus terraquí i currículum

Els alumnes desenvolupen les capacitats creatives per convertir la construcció de l'objecte en una estratègia per:

a. Integrar vivències. b. Pensar en el que volen comunicar. c. Pensar en com desplegar el currículum. d. Facilitar l'aprenentatge des d'una dimensió cognitiva,

emocional i psicomotora a l'etapa infantil, incorporant el desenvolupament de les intel·ligències múltiples.

4.2. Un material per a construir narratives

El globus terraqüi és alhora un objecte i una imatge. Una eina d'alfabetització que permet crear entorn seu un discurs, un relat visual i vivencial, que es converteix en un escenari útil per generar coneixement i desenvolupar el pensament narratiu.

Entorn de l'objecte es pot iniciar un procés d'aprenentatge per conèixer les característiques materials de l'objecte amb què es pot construir un relat. D'acord amb Bisault i Rebiffé es pot fer un altre discurs que fa possible l'apropiació de l'objecte i el coneixement de la realitat, i que té a veure no sols amb l'aspecte material del globus terraqüi, sinó amb el procés de la seva construcció i amb l'aprenentatge que se'n deriva, d'aquest procés. Ambdós processos permeten parlar de la *didàctica de la construcció d'objectes* (Bisault i Rebiffé, 2011, 15).

El relat que els alumnes construeixen des d'aquests processos es converteix en un dels eixos vertebradors de seu l'aprenentatge de les ciències socials.

4.3. Materials per aprendre geografia

En la iniciació a l'aprenentatge de la geografia a l'etapa preescolar s'insisteix en la necessitat que els mestres incorporin a l'aula objectes i materials. Mapes i imatges ajuden en la percepció i en la construcció de l'espai, en l'adquisició d'un llenguatge geogràfic i sintetitzen informació geogràfica (Anderson i Vasconcellos, 1995, 385). Si aquestes realitats es perceben a través d'un objecte *geogràfic*, com el globus terraqüi, els infants tenen un model per descobrir les relacions que existeixen entre les realitats físiques, biològiques i humanes. A partir d'experiències concretes, D. Hewes defensa que el globus terraqüi ofereix moltes possibilitats quan esdevé un objecte familiar a l'aula; els infants hi mostren interès malgrat que encara no puguin captar el significat de les escales involucrades (Hewes, 2001, 96).

4.4. Moltes geografies a l'aula

La construcció de la bola del món amb infants pot ajudar a aprendre geografia, i a prendre consciència que hi ha moltes *geografies* a l'aula, on hi conviuen nens i nenes arribats de diferents indrets, amb una llengua diferent i un altre color de pell. La bola del món a l'aula, d'acord amb la metàfora de la *geografia global*, representa un món petit ple de diversitats.

5. Conclusions: posant ordre al món

Amb els alumnes de grau hem introduït a l'aula un objecte –el globus terraquí– amb el que els infants poden percebre el món, situar-se i trobar el seu *lloc*, casa seva i construir les relacions amb altres cultures i els seus entorns. Un objecte amb el que poden jugar, comunicar-se i interactuar a l'aula; i amb el que, afegint-t'hi fotografies, plànols, mapes senzills, sons i colors, estem ajudant els nens a organitzar el seu propi mapa mental del món, la informació sobre la gent i els fets i, com afirma Perkinson, a utilitzar millor el seu pensament (Perkinson, 1996, 6).

Els infants, en introduir elements imaginaris i fantàstics al seu globus terraquí, en situar objectes i figures del dret i del revés, grans i petites, i en construir el seu propi relat del territori, interpreten de forma subjectiva, vivencial i dinàmica l'espai (Lladó, 2014, 118), i construeixen el seu món, sense separar encara la imaginació de la realitat objectiva i racional (Andrey, 1967).

Amb el globus terraquí, els infants *veuen* el món i el poden tocar. Tenen el món al seu abast, estan connectats al planeta de forma instantània i simultània (com en l'espai virtual), i poden relacionar realitats locals i globals, fet que fa més fàcil entendre el concepte de globalització.

Aquesta experiència no és un aprenentatge amb l'objecte únicament, sinó que és la *didàctica de la construcció de l'objecte* la base de l'aprenentatge.

Bibliografia

ALAVOINE-MULLER, S. (2003). Un globe terrestre pour l'Exposition universelle de 1900. L'utopie géographique d'Élisée Reclus. *L'Espace géographique*, 32, (2), 156-170. <https://doi.org/10.3917/eg.322.0156>

ANDERSON, J.M. i VASCONCELLOS, R. (1995), Maps for and by children: possible contributions by cartographers, *17th International Cartographic Conference, Proceedings II*, Barcelona: ICGC, p. 384-391.

ANDREY, B. (1967). Atlas des mondes imaginaires. Les mondes imaginaires de l'enfance, ou l'imagination restreinte. *Enfance*, 20, (3-4), 323-345. doi.org/10.3406/enfan.1967.2433

AZEMAR, R. i DE MONTPELLIER, I. (2006). *Les représentations du monde*, CRDP Académie de Montpellier. Recuperat de <http://www.crdp-montpellier.fr/produits/pe-titeshistoires/communs/docpp/pp-his-mon-%20les%20repr%C3%A9sentations%20du%20monde.pdf>

BALLESTER, A. (2007). L'aprenentatge significatiu a l'aula. *Comunicació Educativa*, 20, 26-30. Recuperat de <https://www.raco.cat/index.php/comeduc/article/view/319513/409753>

BATLLORI, R. (1988). El mapa a l'escola, *Revista de Girona*, 129.

BISAULT, J. i REBIFFÉ, C. (2011). Découverte du monde et interactions langagières à l'école maternelle : construire ensemble un objet d'investigation scientifique. *Carrefours de l'éducation*, hs 1(3), 13-28. Recuperat de <https://www.cairn.info/revue-carrefours-de-l-education-2011-3-page-13.htm>

CANALS, R. (2018). L'ensenyament i l'aprenentatge de les ciències socials avui: un enfocament disciplinari o a partir de problemes?, *Revista Catalana de Pedagogia*, 13, 63-87.

DOWD, F. (1990). Geography Is Children's Literature, Math, Science, Art and a Whole World of Activities, *Journal of Geography*, 89 (2), 68-73. Recuperat de <https://doi.org/10.1080/00221349008979598>

GRANADOS, J. (2010). La recerca en l'ensenyament de la geografia per al desenvolupament sostenible. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 56 (2), 339-356.

HERNÁNDEZ, L. i PAGÈS, J. (2016). ¿Cómo enseñar historia y ciencias sociales en la educación preescolar?. *Revista mexicana de investigación educativa*, 21 (68), 119-140. Recuperat de http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1405-66662016000100119&lng=es&tlng=es

HEWES, D.W. (1982). Preschool geography: developing a sense of self in time and space. *Journal of Geography*, 81 (3), 94. Recuperat de <https://doi.org/10.1080/00221348208980855>

LLADÓ, B. (2014). Globalització, art, geografia. *Enrahonar: Quaderns de Filosofia*, 53. Recuperat de <https://revistes.uab.cat/ojs-enrahonar/enrahonar/article/view/104>

OLIVERAS, J. (1992). La geografia i la renovació pedagògica a Catalunya». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 32, 61-70.

OLLER, M. (2011). Métodos y estrategias para la enseñanza de las ciencias sociales. Dins Pagès, J. i Santisteban, A. (coords.), *Didáctica del conocimiento del medio social y cultural en la educación primaria*, Madrid: Síntesis, p.163-182.

PERKINSON, K. (1996). *Helping your child learn geography, with activities for children from 5 to 10 years of age*. Washington, DC: Office of Educational Research and Improvement, U.S. Department of Education. Recuperat de <https://archive.org/details/helpingyourchild00perk>

QUINQUER, D. (2004). Estrategias metodológicas para enseñar y aprender ciencias sociales: interacción, cooperación y participación, *Íber*, 40, 7-22.